

УДК 007 : 304 : 659.3

ПРОФЕСІЯ І ВЛАДА: ФЕМІНІСТИЧНА ЛІТЕРАТУРА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ПРО ШЛЯХИ ТА НЕБЕЗПЕКИ ЖІНОЧОГО САМОВИЯВУ

БОЯРСЬКА Любов,

канд. філол. наук, доц.,

Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, вул. Мельникова, 36/1, Київ, Україна, 04119,
e-mail: boyarska_lubov@ukr.net

У статті розглядаються два складники сучасних дискусій між противниками й прихильниками фемінізму: професійні можливості жінок та їхня участь у владних структурах. Наголошується, що ще на початках українського жіночого руху у феміністичній літературі були конкретизовані та обумовлені й моменти щодо професійної придатності, й загрози на шляху до самореалізації жінок. Зокрема – окреслений «каталог жіночих професій», до яких належать передусім професії творчі, мистецькі, що дають не лише можливість заробітку, а й творчої самореалізації. В ході дослідження продемонстровано, що саме в жіночій літературі того часу були передбачені певні загрози жіночої реалізації: у своєму прагненні до кар'єри та влади жінка може стати руйнівним чинником (про що свідчать десакаралізовані материнські образи та деякі образи наречених і дружин у творах О. Кобилянської та Лесі Українки). Ще однією загрозою жіночого самовияву, передбаченою в аналізованих текстах, є вміння жінки швидко інтегруватись у професійний і владний «чоловічий простір» і перетворення її у жорстокішого і цинічнішого, ніж чоловіки, учасника процесу.

Ключові слова: фемінізм, емансипація, професія, самовияв, десакаралізація, «воля до влади».

Вступ. Як відомо, одним із явищ європейського модернізму кінця ХІХ – початку ХХ ст. було протистояння старих, патріархальних, і сучасних, модерних, уявлень про місце і роль чоловіка та жінки в соціокультурних процесах, про біологічні й соціальні чинники ґендерної ідентифікації [дет. див. 1, с. 5]. Ідеї європейського фемінізму прийшли в Україну разом із політичними ідеями демократизму («Визволення жінки не є акт фемінізму, а такий же природний вияв політичної і культурної соціальної еволюції, яким був акт визволення кріпаків, муринів» [2] – наголосить пізніше С. Русова). Але реалізувалися ці ідеї найяскравіше у художній, переважно жіночій літературі, в якій з'являються нові герої (власне героїні, «жінки європейського характеру, не спеціально галицько-руського» [3, с. 86], за визначенням О. Кобилянської, які сповідають нові ідеї і пробують їх втілювати у власне життя.

Відповідаючи в інтерв'ю для журналу «Українська культура» (1994 р.) на запитання поетеси Людмили Таран про причини власного захоплення фемінізмом, Соломія Павличко зазначила, що, пояснюючи свій вибір, відчуває певну «інтелектуальну незручність» повторювати «очевидні, загально визнані у широкому світі істини про те, що жінки і чоловіки рівні й рівноправні у всіх сферах», адже ще сто років тому «ці істини були визнані» не лише європейськими, а «й українськими інтелектуалами – як жінками, так і чоловіками» [4, с. 234]. Леся Українка, для якої, за словами С. Павличко, «жіноча тема в феміністичному прочитанні була частиною загального пориву людини до емансипації, визволення, свободи, і відтак центральною лінією її творчості та інтелектуальних пошуків» [4, с. 125], у статті «Малорусские писатели на Буковине» (1893 р.) писала, що вже на той час «...ідея жіночої рівноправності видавалася такою, що не вимагала теоретичних доказів» [цит. за 4, с. 234]. З приводу цього в інтерв'ю газеті «Факты и комментарии» (1998 р.) С. Павличко розпачливо обурювалася: «Пройшло сто років, і я буду щось комусь доводити? Це не лише мене, це всю культуру принижую!» [4, с. 286].

© Боярська Л., 2016

І ось минуло вже понад 120 років, а ситуація навряд чи покращилася. Зауваження дослідниці про те, що фемінізм існує в Україні лише «як інтелектуальна теорія, ... як зусилля нечисленних вчених-соціологів, літературознавців, філософів, котрі намагаються запровадити в український науковий та мистецький обіг феміністичний дискурс» і «як несвідома практика тисяч жінок, котрі, як і сто років тому, не дуже розуміються на теорії, але вже спізнали смак матеріальної і особистої незалежності» [4, с. 176], на жаль, констатують фактичну ситуацію. Однак кричущим є те, що до сьогодні навіть у межах інтелектуально-наукової полеміки спостерігаємо демонстративне несприйняття жіночої точки зору, невміння і відверте небажання вчитуватися в чужі дослідження, неухважність і неповагу до сказаного жінкою-ученим чи жінкою-письменницею, вульгарно-звинувачувальний, а іноді просто ганебно-непристойний тон дискусії. Видається дуже дивним, що після величезного масиву наукових досліджень (С. Павличко, В. Агеєвої, Т. Гундорової, Н. Зборовської, О. Забужко, Н. Сидоренко, А. Волобуєвої, Н. Остапенко, Т. Старченко, М. Моклиці, О. Кісь та ін.) взагалі таке можливе.

Серед чи не найчастіше дискутованих противниками фемінізму питань – проблеми професійної діяльності (чи, швидше, «можливості» або «придатності») жінки (і рідко коли зауваження про ненормальність ситуації, коли жінка займається важкою фізичною працею, обходиться без зверхнього і злорадного «за що боролися, те й маєте»). Ще одним контраверсійним питанням є участь жінки у політичному житті держави (з явно негативним відтінком). І якщо в політичному середовищі ще так-сяк намагаються стримуватися, то для деяких «зірок» шоу-бізнесу (правда, слава богу, російських) цілком прийнятно публічно заявити про те, що у вагітної дружини працює лише 15 % мозку (актор Оскар Кучера), або що жінки внаслідок своєї фізіології (критичних днів і ПМС) не можуть займатися важливими державними питаннями, адже в цей період бувають знервовані та збуджені (подружжя Антона і Вікторії Макарьських).

Тож очевидно, що, переборюючи почуття «інтелектуальної незручності», необхідно ще раз звернутися до початкового феміністичного українського дискурсу, де вперше були поставлені вищезазначені питання. Цим, власне, і зумовлена *актуальність дослідження*.

Мета цієї статті – наголосити, що ще на початках українського жіночого руху у феміністичній літературі були обумовлені й моменти щодо професійної придатності, і загрози на шляху до самореалізації, які актуалізувались у XX і XXI ст., і часто є аргументами у полеміці проти фемінізму.

Завдання дослідження: показати, що ще в XIX ст. у процесі становлення феміністичного дискурсу були конкретизовані й чітко обумовлені професійні можливості жіноцтва, та окреслити артикульований уже тоді, так би мовити, «каталог жіночих професій»; підкреслити, що деякі образи в українській художній літературі того часу, які є чітким застереженням щодо ідеалізації жінки як такої і демонструють певні загрози прагнення жінки до влади (від побутової до політичної), були вперше виведені й окреслені саме в жіночій літературі і мають інші характеристики, ніж фатальні жінки в чоловічому дискурсі.

Методи дослідження. Основним методом дослідження є феміністична критика, зокрема та її частина, яку Е. Шовалтер називає «гінокритикою», що дозволило акцентувати увагу на специфіці «жіночого голосу» в українській літературі межі XIX і XX ст. і на відмінності проблемно-тематичного спрямування феміністичного дискурсу. В ході дослідження застосовувався метод порівняльного аналізу, а також елементи психоаналізу (під час розгляду питання про реалізацію кар'єрних і владних прагнень).

Результати й обговорення. Отже, «за що все-таки боролися?». Перший пункт європейського (й українського) фемінізму сформульований так: «1) жінка – передуд-

сім людина, котра має право на незалежне матеріальне становище, працю, освіту і участь у виборах» [цит. за 4, с. 123]. Незалежне матеріальне становище, можливість здобувати і розпоряджатися власними коштами була на першому місці. Однак коло професій було, сказати б, естетично й інтелектуально вишуканим (письменництво, живопис, музика). Інакше, мабуть, і бути не могло, адже йшлося про жінок насамперед середньої верстви буржуазії чи чиновницького середовища, а не робітничого чи селянського. С. Павличко вказує, що «література і мистецтво були єдиною сферою, де жінки могли виявити себе. В ХІХ ст. усе інше було для них закрито». Йшли дискусії про можливість/неможливість жінок займатися науковою роботою [4, с. 169]. Коло жіночих професій, окреслене тоді прихильницями фемінізму, чітко відповідає означенню «професії розумової» чи, за словами О. Кобилянської, «праці умислової» [5, с. 332]. Проте краще було б сказати, праці чи професії творчої, мистецької, «на полі вищої культури» (Н. Кобринська) [6, с. 440]. «Найактивніша розумова робота, яку виявили наприкінці ХVІІІ ст., – промови, зібрання, есеїстика за Шекспіром, переклади класиків, – базувалася на поважному факті, що жінки здобули можливість заробляти гроші письмом... Жінка з середнього класу почала писати» [цит. за 1, с. 7], – наголошувала В. Вульф.

Але матеріальний аспект – не єдина причина. «Образовані і тонко відчуючі жінки є для мене ідеалом, до котрого молюся я» [цит. за 7, с. 135], – наголошувала О. Кобилянська. Значною мірою йшлося про самореалізацію жінки в артистичних, естетичних і публічних насамперед напрямках. Пригадаймо, наприклад, героїнь «Меланхолійного вальсу» (учителька-перекладачка, художниця і музикантка-композиторка) чи «Царівни» (письменниця) О. Кобилянської. Чи візьмімо героїню «Блакитної троянди» Лесі Українки Любу Гоцинську: вона займається музикою, живописом, співає, бере участь у благодійних мистецьких заходах. Не зайвим буде нагадати, що для таких професій потрібні чималі кошти. Тут знову ілюстративним прикладом могли б слугувати героїні «Меланхолійного вальсу»: Ганнуся, малярка, «артистка» – найбагатша, її заняття живописом – швидше хобі, ніж справа всього життя, у неї потужна фінансова підтримка, що й дозволяє їй жити так, як бажається. Марта, з менш забезпеченої родини, вивчаючи кілька іноземних мов, музику і багато «всяких ручних робіт» та ще й підпрацьовуючи, готується до того, що це стане її майбутнім «капіталом». І третя, Софія, надзвичайно талановита й обдарована музикантка, яка могла б стати європейською знаменитістю, – із практично збанкрутілої родини, і втрата коштів для неї означає цілковитий крах.

Крім мистецьких професій, йшлося й про інші, зокрема учителювання, медицину (тут прикладом є Люба Калиновська з повісті «Товаришки» Олени Пчілки). Це, звичайно, вимагало чималих фізичних і психологічних затрат, не мало такого «творчого» потенціалу і такої «ефектної» реалізації, як вищезазначені, але компенсувалося можливістю утримувати себе самій, жити за власний кошт (хоч на практиці не все виявилось так просто), а головне, можливістю усвідомлення власної пасіонарності та місіонерства (приносити благо народу). В обох випадках бачимо чітко виявлені елементи самореалізації себе як творчої чи професійної особистості, можливість усвідомлювати себе важливою, поважаною чи потрібною у соціумі, набагато ширшою за родинне коло.

В останньому телевізійному інтерв'ю («Модні сніданки з «1+1», 31 грудня 1999 р., де С. Павличко грала роль феміністки кінця ХІХ ст.) на запитання про можливі професії для жінок вона твердо відповіла, що «не всяка праця нам підходить», «Тяжка фізична – ні. Лише така: інтелектуальна, праця над книжкою; ну на якійсь добрій керівній посаді, на кафедрі в університеті, літературна – отака праця» [4, с. 313].

Підсумовуючи сказане, можемо стверджувати, що боролися якраз не за право займатися всіма тими самими професіями, що й чоловіки (тим більше, не за право бути ковалями, асфальтоукладальницями та ін.), а за саму можливість незалежного

матеріального становища не будь-якою ціною, а через реалізацію здібностей, нахилів і талантів. Тож поява жінок в «оранжевих жилетах» є не результатом боротьби за рівність, а якраз дискримінацією і величезною державною ганьбою, яка не може бути виправданою ні потребами, ні ситуаціями. (До речі, чи не єдиний літературний герой, який це усвідомлює, – стельмахівський Марко Безсмертний, який, побачивши, як пізньої осені жінки-колгоспниці змушені стояти по пояс у крижаній воді, вимочуючи коноплі, кинувся захищати їх зі зброєю в руках).

Що ж до жінок нижчого соціального статусу, то варто пригадати оповідання О. Кобилянської «Некультурна». Той факт, що героїня (селянка, але красива, тендітна, мініатюрна й делікатна жіночка) наголошує на своїй фізичній силі та надзвичайній витримці, що не робить її «чоловікоподібною», а слугує для демонстрації можливості жінки навіть у середовищі, де важка фізична (чоловіча) праця відіграє вирішальну роль у виживанні, самій давати собі раду. Вона належить до типу «героїнь, що могли б... своїм дітям і батьків заступити; героїнь, що, покинуті своїми чоловіками, держались би на п'єдесталі чистоти, моралі...» [7, с. 136], таких, що, «наперекір всьому оточенню, мають відвагу обороняти своє «я», голосити незалежність свою як жінок ...» [8, с. 290].

Однак було б помилкою вважати, що українська феміністична література кінця XIX – початку XX ст. презентує низку виключно позитивних жіночих образів. Деяко несподіваним у жіночих текстах є звернення до одного з наймодніших тоді й найгостріших питань: ніцшеанської «волі до влади». Галерею літературних героїв другої половини XIX ст., одержимих прагненням до влади (від приватної до глобальної), позначають такі знакові фігури, як Роскольников і Чіпка. В жіночих же текстах, що зачіпають це питання, практично немає сцен жорстокого насилля, як у Достоєвського чи Панаса Мирного. Їхні герої зовсім інші. Але характерно, що саме в жіночих текстах відбувається те, що В. Агеєва називає «десакралізацією материнського образу». Так, зокрема, Домніка із «Землі» О. Кобилянської насильно одружує свою доньку з нелюбом, бо він багатий спадкоємець; а Марійка відштовхує коханку свого убитого сина (гарну, роботящу, але бідну наймичку Анну), – і через це навіки втрачає рідних онуків-близнят, які невдовзі помруть. Побутова жорстокість цієї жінки просто вражає.

У своїй пізнішій новелі «Вовчиха» (1923 р.) О. Кобилянська введе ще один тип – владної Зої Венгер. У творі, за словами В. Агеєвої, «маємо чи не найодвертішу, найжорстокішу десакралізацію матері в усій тогочасній літературі... Це жінка, яка прагне влади і послуху понад усе» [1, с. 53]. Чоловік і діти для неї – лише робоча сила, яка мусить працювати для її багатства. Вона контролює всі родинні фінанси, час від часу таємно від родини відносячи гроші у міський банк; обмежує волю і не жаліє хворого чоловіка; контролює особисте життя своїх дітей, через ілюзорну стану пиху не дозволяючи їм одружуватися на тих, кого люблять (відмовляє у спадчині, обмовляє власних дітей, вчиняє скандали). Коли ж хлопці наважуються переступити її заборони і таки починають своє сімейне життя, то дочка так і зістарилася біля деспотичної матері, для якої гроші виявилися важливішими за все.

У творах Лесі Українки мати руйнує щастя Лукаша і Мавки у «Лісовій пісні», мати скульптора Річарда Айрона («У пущі»), не розуміючи синового обдарування, свідомо руйнує йому життя. Мати Ореста у «Блакитній троянді», побоюючись Любиного майбутнього божевілля, забороняє синові стосунки з коханою і це в поєднанні з важкими стосунками закоханих призводить його до паралічу [1, с. 49]. Якоюсь мірою причетна до трагедії і покійна Любина мати-актриса.

Якщо Ф. Достоєвський показує загрозу «наполеонівського комплексу» для «маленької людини», яка, реалізуючи «право на владу», може стати страшнішим злочинцем, ніж представники експлуататорських класів, а Панас Мирний обирає героя із найупослідженішого, найбіднішого і найзатурканішого середовища, у фемініс-

тичних текстах небезпеки реалізації «волі до влади» демонструються на, здавалося б, найсвятіших для художньої літератури, материнських образах. Психологічне приватне чи побутове насильство таких матерів призводить до трагедій часом не меншого масштабу, ніж у вищезгаданих текстах письменників-чоловіків.

Та найцікавішою і найбагатограннішою в жіночих текстах на межі століть, на нашу думку, є галерея образів другого типу – жінок-наречених і дружин, реалізація «волі до влади» яких демонструє майбутні потенційні небезпеки жіночої самореалізації, що стали предметом широкого обговорення лише у ХХ ст. Саме у феміністичній літературі, зокрема у згадуваній уже повісті «Товаришки», з'являється дивовижно сучасний, актуальний і впізнаваний образ жінки-кар'єристки – Раїси Брагової (тут і самозакоханість, самовпевненість і самопіяр, руйнування стосунків близької подруги, безсоромне публічне читання примітивного реферату задля першості серед жіноцтва, одруження з нелюбом за чітким розрахунком: непоказний професор-іноземець забезпечить її головну примху – особистий кабінет і високі знайомства). За суттю своєю Раїса – хижачка, яка хоче бути в усьому першою, вивицитися серед знайомих, свої амбіції вона реалізує за будь-яку ціну. Її цікавить лише можливість добитися вищого статусу. Заради цього можна брехати, хитрити, піти на підлість.

В інших творах Олени Пчілки представлений ще один тип жінок. В оповіданні «Артишоки» Олімпіада готова продатися за конкретні матеріальні блага. Дворянська родина збідніла і хоче виправити становище шляхом доччиного шлюбу. Але героїня не є традиційною жертвою. Вони з матір'ю цілком усвідомлено йдуть на цей принизливий торг. Потенційний «жених» – невихований, одоробкуватий і мужикуватий російський купець, на якого, як кажуть, «без сліз і не глянеш». Але гроші роблять його привабливим для небагатих дворяночок, – і ось уже навколо купця розгортається справжня підступна і підла битва, в якій перемагає інша родина.

Героїня оповідання «Біла кицька» виявилася проворнішою. Щоб вдало вийти заміж, вона розробляє цілу «стратегію полювання» за перспективним молодим науковцем: робить вигляд, що цікавиться українською літературою, театром, переймається українським питанням, грає роль лагідної і доброї жінки, але все це буквально щезає після одруження. Необачно закоханого чоловіка вона прагне перетворити в машину з добування грошей. Який там театр і література – гроші замінюють цілий світ. Розумний і обдарований чоловік, якого вона примушує до нових і нових досліджень (бо за цим – вища посада і гроші), усвідомлює себе обдуреним і використає.

Вище вже було сказано про важливість для жінки мистецьких творчих професій, які дають відчуття реалізації себе як особистості. Прагнення слави і публічності приводить танцівницю Нерісу на оргію до Мецената («Оргія» Лесі Українки). Її чоловік, останній співець Еллади, який не зрадив рідній культурі й не пішов служити римлянам, пожалівши юну дівчину, викупує її з рабства. Викупує, потративши на це не лише свої гроші, а й посаг і прикраси своєї сестри. Але розбещена нездорово увагою публіки й сліпо переконана у своїх мистецьких можливостях Неріса не може жити нормальним життям. Утікши з дому на оргію, вона, нехтуючи присутністю чоловіка й елементарною пристойністю, готова прилюдно продатися і віддатися ворогові. Як бачимо, прагнення самореалізації (справжньої чи ілюзорної) може бути небезпечним і руйнівним.

Леся Українка є першою українською авторкою, яка демонструє, що захоплення жінки кар'єрними чи владними амбіціями містить у собі велику загрозу. Якщо жінка, бажаючи добитися успіху в цих сферах, включається в чоловіче змагання, вона часто стає жорстокішою і цинічнішою за чоловіків. Доречним тут буде зауваження С. Павличко: «...переконалася, що «тонка душевна й духовна структура» до політики і до жінок у політиці в принципі не має стосунку. Лише ті жінки в політиці реалізуються успішно, які абсолютно не відповідають українському стереотипові берегині, жінки-матері... У політиці досягає успіху сильна, агресивна жінка, яка

критично, жорстко дивиться на світ» [4, с. 271]. Нині психологи наголошують, що «... архетип Мерилін Монро потіснився архетипом валькірії... Сьогодні в моді – агресивна маскуліність» [9]. Один із найцікавіших сучасних таких типів виведений у відомому фільмі «Диявол носить Прада».

Та вперше подібні образи з'явилися саме в текстах Лесі Українки. Звичайно, тип «Леді Макбет» письменниця осучаснила, її героїні не проливають ріки крові у буквальному сенсі, але зіткнення з такими жінками призводить до великих життєвих трагедій. Найглибше і найдраматичніше небезпеки реалізації нестримного і неконтрольованого бажання влади втілені в образах Люби з драми «Блакитна троянда» й Анни з «Камінного господаря» Лесі Українки.

Якщо в І. Франка, найавторитетнішого тоді українського автора, бачимо цілу низку фатальних жінок (героїня «Зів'ялого листя», Марія із «Сойчиного крила», Киценька із «Батьківщини», Регіна із «Леля і Полеля», Регіна із «Перехресних стежок»), які мимоволі чи свідомо руйнують життя здебільшого інфантильних чи психологічно нестабільних чоловіків, то у названих текстах Лесі Українки відбувається психологічне зіткнення таких жінок із непересічними чоловіками, обдарованими, неординарними, які, однак, виявляються слабшими за них.

Один із найскладніших драматичних образів – образ Люби Гоцинської – є поліфонічним. Звичайно, це історія про трагедію нової, модерної, жінки, через неможливість самореалізації. Ця трагедія має в собі виразний компонент боротьби героїні за свою, вимріяну, версію кохання, високе й одухотворене почуття до містичної блакитної троянди. О. Забужко розглядає трагедію героїні як усвідомлене прагнення віруючої душі до вищої, божественної сили. Але, на жаль, своїм духовним пориванням Люба підпорядковує не лише своє життя, а й життя Ореста, якого егоїстично не хоче чи не може відпустити. Як страшно поєднуються у ній високий порив і проклята «воля до влади» над близькою людиною! Оце прагнення володіти чужою душею, думками, долею наскільки непогамовне, що демонстративним самогубством перед паралізованим чоловіком, «примусово й незворотно програмує» його, за словами О. Забужко, або на таку саму смерть, або на довічну вірність мертвій [10, с. 165].

У драмі «Камінний господар» у психологічному зіткненні сходяться Дон Жуан, що таємно тішить «владою... над людськими серцями» і відчуває себе вершителем людських долі, та Донна Анна. Тут Донна Анна не виступає жертвою, вона розробляє і реалізує справжню стратегію щодо реалізації задуманого: добитися найвищої влади (ця думка яскраво втілена в омріяний нею образ принцеси на височенному гострому шпилі) й бути поряд з особливим чоловіком, який допоможе реалізувати ту мрію (Дон Жуан і не усвідомлює, що для цієї жінки він – трофей, якого досі не зміг добути ніхто). О. Забужко категорично не погоджується з думкою, що Донна Анна «заслабка, аби змінити патріархальне суспільство» (В. Агеева), бо «Анні й не в гадці його міняти: те суспільство її розчудесно влаштовує, як влаштовувало від віку й до сьогодні тисячі й тисячі навіть цілком «емансипованих» Анн, що стоять на чолі бізнес-корпорацій, урядів, політичних партій, медіа-холдингів тощо, читай – «на гострому і гладкому шпилі», із задоволенням споглядаючи, як унизу «вбиваються і лицарі, і коні, / на гору добуваючись», і так само нічогісінько при тому не збираються «міняти», бо єдине, що їх по-справжньому обходить, – це щоб вони самі, красуні й розумниці, і далі лишалися «принцесами» на вершечку владної ієрархії. Аннина «горда мрія» («жорстока мрія», як із місця точно визначає Долорес!) про нагірню принцесу – це зовсім не мрія про кохання (про лицаря-рятівника), [...], а просто архетипальна модель жіночої влади, в основі якої – підстанова себе (впору написати – «себе-коханої!») на місце втраченого «жіночого божества» (Принцеси на горі, Дами-Душі, Красуні в Замку...), – і ніякими, ні соціальними, ні сексуальними революціями такі тисячолітні архетипи водномить не скасовуються» [10, с. 406–407].

У поєдинку Анна – Дон Жуан сильнішою виявляється Анна. Бо коли йому достатньо «збивати з орбіт» (О. Забужко), жінок, закоханих у нього, то Анна в прагненні до найвищої влади поступово відбирає у нього волю. Коли ж вона, плануючи з його допомогою здобути трон, зухвало представляє убивцю як майбутнього чоловіка родині Командора, цього агресивного натиску не витримує навіть такий цинік, як Дон Жуан. О. Забужко наголошує, що «Леся Українка виявилась по-жіночому зіркіша, далекоглядніша від Ібсена та інших борців за права жінок початку ХХ ст., – щойно в 1980-х інша визначна європейська феміністка – Ю. Крістева – зважилася розчаровано констатувати, вже *post factum*, те, що Леся Українка так завчасу розгледіла в 1912 р.: що, тільки-но опинившись усередині раніше недоступних їм владних структур, жінки блискавично в них інтегруються й обертаються на щонайтривкіших стовпів тої самої системи, проти якої ще вчора бунтували» – висновок, мовби навіпростець узятий із «Камінного господаря» [10, с. 407–408].

Висновки та перспективи. Підсумовуючи сказане, варто наголосити, що жіночі тексти минулого століття потребують уважнішого ставлення з боку опонентів фемінізму. Дослідження доводить, що причинами спрощено-вulгарного тону феміністичних дискусій з боку чоловічої аудиторії є невміння (і небажання) вести спокійну професійну й наукову полеміку, невміння відчитати і проаналізувати давно озвучені істини, відсутність толерантності до іншої точки зору.

У дослідженні наводиться низка, умовно кажучи, ілюстративних контраргументів проти противників феміністичного інтелектуального дискурсу, які у комплексі з аргументами інших дослідників допоможуть скорегувати рівень дискусії: зокрема показано, що ще в ХІХ ст. у процесі становлення феміністичного дискурсу були конкретизовані й чітко обумовлені професійні можливості жіноцтва та окреслений «каталог жіночих професій», до яких належать передусім професії творчі, мистецькі, що не лише дають можливість заробітку, а й творчої самореалізації.

У ході дослідження продемонстровано, що саме в жіночій літературі того часу були передбачені певні загрози жіночої реалізації: у своєму прагненні до кар’єри та влади жінка може стати руйнівним чинником (про що свідчать десакаралізовані материнські образи та деякі образи наречених і дружин у творах О. Кобилянської та Лесі Українки). Ще однією загрозою жіночого самовиразу є вміння жінки інтегруватись у професійний і владний «чоловічий простір» і перетворення її у жорстокішого і цинічнішого, ніж чоловіки, учасника процесу.

Відсуваючи феміністичні проблеми на маргінеси чи опускаючись до виценазваного рівня полеміки, ми забуваємо, що «фемінізм є невід’ємною, органічною частиною світової демократичної культури, одне з її особливих досягнень у ХХ ст.» [4, с. 234]. А як наголошувала С. Павличко, без «інтелектуальних і соціальних зусиль», «без подолання внутрішньої ... несправедливості сама демократія в Україні залишиться кволим, недорозвиненим інвалідом [4, с. 120].

Подяка. Дякую колегам із кафедри історії журналістики Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, дослідницям гендерних проблем, Н. Сидоренко, А. Волобуєвій, Н. Остапенко, В. Михайлюті, Т. Старченко, науковцям О. Поді (Запоріжжя) та С. Семенко (Полтава) за стимулювання до роботи, зацікавленість темою і продуктивну співпрацю.

1. Агеева В. Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму / В. Агеева. – К. : Факт, 2003. – 320 с.

2. Гупало С. Феміністка [Електронний ресурс] / С. Гупало // Дзеркало тижня. – 7.03.2008. – Режим доступу : gazeta.dt.ua/SOCIETY/feministka.html. – Дата доступу : 12.03.2016.

3. Павличко С. Дискурс модернізму / С. Павличко // Теорія літератури. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 679 с.

4. Павличко С. Фемінізм / С. Павличко ; передм. Віри Агеевої. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 322 с.

5. Вознюк В. Про Ольгу Кобилянську: нові матеріали. Роздуми. Знахідки / В. Вознюк. – К.: Дніпро, 1983. – 183 с.
6. Гаєвська Н. М. Історія української літератури 70–90-х р. XIX ст. : підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів : у 2 т. / Н. М. Гаєвська, Гнідан О. Д., Гуляк А. Б. та ін. – К.: Логос, 1999. – Т. 1. – 614 с.
7. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст. : підруч. : у 2 кн. / за ред. проф. О. Д. Гнідан. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 1. – 624 с.
8. Євшан М. Ольга Кобилянська / М. Євшан // Критика. Літературознавство. Естетика / упор., передм. та прим. Н. Шумило. – К.: Основи, 1998. – 658 с.
9. *Вечірній Київ*: привид фемінізму, або Чи потрібна сьогодні ідеологія на захист жінок? [Електронний ресурс] / Вечірній Київ. – 7.03.2016. – Режим доступу: vechirniykyiv.com.ua/news/pryvud-feminizu-abo-chy-potribna... – Дата доступу: 7.03.2016.
10. *Забужко Н. Notre Dame D'Ukraine*: Українка в конфлікті міфологій / О. Забужко. – К.: Факт, 2007. – 640 с.

UDC 007 : 304 : 659.3

Profession and Power feminist literature of the end of the XIXth and the beginning of the XXth centuries on the ways and dangers of female self-expression

Boyarska Lyubov, PhD (Philology),

Taras Shevchenko National University of Kyiv, The Institute of Journalism, 36/1, Melnykova St., Kyiv, 04119, Ukraine, e-mail: boyarska_lyubov@ukr.net

The article deals with two contemporary discussions between the opponents and proponents of feminism: career possibilities for women and their involvement in the governmental structures. The fact that since the beginnings of the Ukrainian feminist movement the feminist literature has concretized the matters of the professional worth and threats on a woman's way to self-expression. First and foremost, a catalog of 'female professions' was described, those being mostly artistic pursuits that provided both money and artistic self-expression. The study has shown that in the women's literature of that time several threats of female self-expression were described: in her pursuit of career and power a woman can become a destructive factor (as shown by desecrated mother-characters and several bribes and wives in the works of O. Kobilyanska and Lesya Ukrainka). Another threat to women's self-expression as theorized by the analyzed texts is the woman's ability to integrate into the professional and authoritative «male space», which lead to her transformation into a participant more brutal and cynical than men.

Key words: feminism, emancipation, profession, self-expression, desecration, «will for power».

Профессия и власть: феминистическая литература конца XX – начала XX в. о путях и опасностях женского самовыражения

Боярская Любовь

В статье рассмотрены две составляющие современных дискуссий между противниками и сторонниками феминизма: профессиональные возможности женщины и участие их в структурах власти. Акцентируется на том, что еще в начале украинского женского движения в феминистической литературе были конкретизированы и обусловлены как моменты, касающиеся профессиональной пригодности, так и угрозы на пути к самореализации женщин. В частности очерчен «каталог женских профессий», к которым принадлежат в первую очередь профессии творческие, связанные с искусством, позволяющие не только зарабатывать деньги, но и дающие возможность творческой самореализации. В ходе исследования продемонстрировано, что именно в женской литературе того времени были предвидены также и определенные угрозы женской реализации: в своем рвении к карьере и власти женщина может выступать разрушительным фактором (о чем свидетельствуют десакрализованные материнские образы и некоторые образы невест и жен в произведениях О. Кобилянської и Леси Українки). Еще одной угрозой женского самовыражения, предвиденной в анализированных текстах, является умение женщины быстро интегрироваться в профессиональное и связанное с властью «мужское пространство» и превращение ее в еще более жесткого и циничного, нежели мужчина, участника процесса.

Ключевые слова: феминизм, эмансипация, профессия, самовыражение, десакрализация, «воля к власти».

1. *Aheyeva V. Female space: Feminist discourse of Ukrainian modernism* / V. Aheyeva. – Kyiv : Fact, 2003. – 320 p.

2. *Hupalo S. Feminist* [Electronic resource] / С. Hupalo // Dzerkalo Tyzhnya. – 03.07.2008. – Reference: gazeta.dt.ua/SOCIETY/feministka.html. – Accessed: 12.03.2016.

3. *Pavlychko S.* Discourse of modernism / S. Pavlychko *Literary // Theory.* – Kyiv : Vydavnytstvo Solomiyi Pavlychko «Osnovy», 2002. – 679 p.
4. *Pavlychko S.* Feminism / S. Pavlychko; preface by Vira Aheeva. – Kyiv: Vydavnytstvo Solomiyi Pavlychko «Osnovy», 2002. – 322 p.
5. *Voznyuk V.* On Olga Kobylianska: new materials. Reflections. Finds. / V. Voznyuk. – Kyiv : Dnipro, 1983. – 183 p.
6. *Gayevska N. M.* History of Ukrainian Literature in the 70–90 years of the XIX century: textbook for students of Philology of higher institutions: in 2 t./ N. M. Gayevska, O. D. Hnidan, A. B. Huliak, etc.). – Kyiv: Logos, 1999. – Т. 1. – 614 p.
7. *History of Ukrainian literature. The end of XIX – XX centuries: handbook: in 2 books / ed. by prof. O. D. Hnidan.* – Kyiv: Lybid, 2005. – Book 1. – 624 s.
8. *Yevshan M.* Olga Kobylyanska / M. Yevshan // *Critics. Literature Studies. Aesthetics / streamlining and preface by Shumylo N.* – Kyiv: Osnovy, 1998. – 658 p.
9. *Vechirniy Kyiv: The ghost of feminism, or Is the ideology to protect women necessary today?* [Electronic resource] // *Vechirniy Kyiv.* – 7.03. 2016. – Reference: vechirniykyiv.com.ua/news/pryvvyd-feminizy-abo-chy-potribna... – Accessed: 07.03.2016.
10. *Zabuzhko O.* Notre Dame D'Ukraine: Ukrainian woman in the conflict of mythologies / O. Zabuzhko. – Kyiv: Fact, 2007. – 640 p.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2016